

VƏSIYYƏTNAMƏNİN ETİBARSIZ HESAB EDİLMƏSİ: NƏZƏRİ VƏ PRAKTİKİ MƏSƏLƏLƏR

Açar sözlər: vəsiyyətnamə, vərəsə, vərəsəlikdə məcburi pay, miras əmlakı, əqdin etibarsızlığı, mübahisə edilən əqd, əhəmiyyətsiz əqd

Vəsiyyətnamənin yazılması bir tərəfli əqd olduğuna görə, bir şəxsin istəyi və iradəsinin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Lakin vəsiyyət edənin iradəsinin nəticəsi yaxın qohumların hüquq və mənafeələrinə toxunulduğu üçün, qanunverici vəsiyyət edənin ölümündən sonra, onun iradə ifadəsinin həqiqətən ona mənsub olduğunu, vəsiyyətnamənin şüurlu şəkildə tərtib edildiyini və azad, müstəqil tərzdə baş verdiyini müyyən etməyə imkan verib, onun etibarlılığını mübahisə edilməsinə icazə verir. Zənnimizcə, şəxsin ölümündən sonra, onun iradə ifadəsinin şübhə altına salması bir daha sübut edir ki, bir insanın bu dünyada yığdığı mal-mülk, əldə etdiyi əmlak və qeyri-əmlak hüquqları ona ölümündən sonra qalmayacaq və hətta onun iradə ifadəsi qohumları tərəfindən müzakirə predmeti olaraq, mübahisələndiriləcək, ekspertlər tərəfindən müxtəlif növ rəylər veriləcək, məhkəmələr isə çox ehtimal onu etibarsız hesab edəcəklər.

Beləliklə, mülki-hüquq qanunvericiliyi vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsi üçün dəqiq, geniş şərhə imkan verməyən əsaslar siyahısını müəyyən etmiş və bununla da, vərəsələrin vəsiyyət edənin iradə ifadəsinə müdaxiləsini bir qədər qorumuşdur. Lakin mülki-prosessual qanunvericilik baxımından, vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsi üçün mülki işlərin aparılması və ədalətli qərarın çıxarılması psixoloji, mənəvi baxımından keşməkeşli, ağırlı bir prosessdir.

Vəsiyyətnamə birtərəfli əqddir, bu səbəbdən onun etibarsız hesab edilməsi üçün əsaslar əqdlərin etibarsız sayılması üçün əsaslarla üst-üstə düşür. Vəsiyyətnamə tam və ya qismən etibarsız hesab edilə bilər.

Belə ki, qanunverici vəsiyyət edənin iradə ifadəsi azadlığına və sabitliyinə hörmətlə yanaşaraq, onun vəsiyyət sərəncamlarının ayrı-ayrılıqda hüquqi qüvvəyə malik olduğunu bir daha Mülki Məcəllədə təsdiqləyir. AR Mülki Məcəlləsinin 1228-ci maddəsinə əsasən, əgər bir neçə vəsiyyət sərəncamından biri etibarsızdırsa və ya qüvvədən düşmüşdürsə və miras qoyan başqa sərəncamlar verməmişdirsə, vəsiyyətnamənin qalan sərəncamları qüvvədə qalır.

Məsələn, əgər vəsiyyətnamədə mirasda məcburi pay hüququna malik olan şəxslərin adları çəkilmirsə, həmin vəsiyyətnamə qismən etibarsız hesab edilə bilər. Həmin vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsi haqda iddia ilə məhkəməyə müraciət etmək gərək olmur, çünki qanunun tələblərinə riayət edilməyən əqd, bağlandığı andan etibarsızdır (bu halda əhəmiyyətsizdir). Məcburi pay hüququna

malik olmasına dəlalət edən sənədləri notariusə təqdim etməklə, notarius vərəsəyə vərəsəlik şəhadətnaməsi verməyə borcludur, baxmayaraq ki həmin şəxsin vəsiyyətnamədə adı çəkilməmişdir.

Beləliklə, qanunverici tərəfindən mülkiyyətçinin öz əmlakına dair sərəncam vermək hüququ müəyyən dərəcədə pozulmuş olur. Çünki, miras qoyan şəxsin iradəsi ondan ibarət olmuşdur ki, məsələn, müəyyən yaxın qohuma (həyat yoldaşı, övladı və s.) onun əmlakından heç bir şey çatmasın. Lakin qanunverici mirasda məcburi pay anlamını müəyyən etməklə, vəsiyyət edənin əmlak və qeyri-əmlak hüquqlarının tək özünə aid olmadığını, həmçinin yaxın qohumlarına (həyat yoldaşına, övladlarına, ata-anasına) aid olduğunu və mülkiyyət hüququnun tərkib hissəsi olan sərəncam vermək hüququnun mütləq(absolyut) hüquq olmadığını təsdiq edir. Mənəviyyət fəlsəfəsi nöqtəyi nəzərdən bu məsələyə baxsaq, başa düşmək olar ki, bu dünyada yığılan əmlak ölümdən sonra şəxsə lazım deyil və valideynlərin, ailə üzvlərinin qarşısında mənəvi vəzifələrin olmasını nəzərə alaraq, mirasda məcburi pay anlamı Azərbaycan mülki qanunvericiliyində müəyyən edilmişdir. Əlbəttə, bu barədə filosoflar, hüquq alimləri hüquq ədəbiyyatında bir çox müzakirələr aparıb, lakin vahid nəticəyə gələ bilməyiblər ki, mülkiyyət hüququ (vəsiyyətnamə sərəncamı) mütləq hüquqdur yoxsa yox? Post-sovet ölkələrin mülki qanunvericiliyində vərəsəlikdə məcburi payın almasında səlahiyyətli olan yaxın qohumların vəziyyətinə aid müxtəlif nəzərlər əks edilmişdir. Məsələn, miras qoyanın yetkinlik yaşına çatmayan və əmək qabiliyyəti olmayan uşaqları, əmək qabiliyyəti olmayan həyat yoldaşı və valideynləri, həmçinin miras qoyanın himayəsində onun ölümündən bir il qabaq (bir yerdə və ya ayrılıqda) yaşamış əmək qabiliyyətli olmayan, lakin qeyd etdiyim qohumlar siyahısına daxil olmayan şəxslər Rusiya Federasiyasının Mülki Məcəlləsinin 1149-cu maddəsinə, Ukraynanın Mülki Məcəlləsinin 1241-ci maddəsinə əsasən isə yalnız əmək qabiliyyəti olmayan uşaqlar, valideynlər və həyat yoldaşı vərəsəlikdən məcburi pay hüququna malikdirlər. Azərbaycan qanunvericiliyi isə məcburi payın almasına heç bir məhdudiyət qoymadan, istənilən halda valideynin, həyat yoldaşın və övladın miras payında əmlak hüquqlarını qorumuş olur və milli adət-ənənəyə uyğun olaraq ailə bağlılıqlarına mühüm yer vermiş olur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsi qanun üzrə vərəsəlik üzrə vərəsələrin hüquqlarını pozmayaraq, onların miras əmlak payı almasına heç bir maneçilik törətmir (AR Mülki Məcəlləsinin 1229-cu maddəsindən belə nəticə çıxarılır)

Beləliklə, vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsi üçün aşağıdakı əsasları iki qrupa bölmək olar: ümumi (yəni əqdlərin etibarsızlığına aid edilən) əsaslar və xüsusi (yalnız vəsiyyətnamələrin etibarsızlığına aid edilən) əsaslar. Vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsinin əsaslarından asılı olaraq, onun etibarsızlığı məhkəmə yolu ilə (mübahisə edilən vəsiyyətnamə) və ya məhkəmədə iddia qaldırılmadan tərtib edildiyi andan etibarsız (əhəmiyyətsiz vəsiyyətnamə) olur.

Ümumi əsaslarla vəsiyyətnamə aşağıdakı hallarda etibarsız hesab edilə bilər:

- Vəsiyyətnamə Mülki Məcəllə və sair qanunların tələblərinə uyğun olmadan tərtib edildiyi halda;
- Vəsiyyətnamə, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsi ilə fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxs tərəfindən tərtib edildikdə;
- Öz hərəkətlərinin mənasını dərk etməyən və ya onlara rəhbərlik edə bilmədiyi vəziyyətdə şəxs tərəfindən vəsiyyətnamə tərtib edildikdə;
- vəsiyyətnamə təsir altında yazıldıqda;
- ağır xəstəlik zamanı və ya həyatın ağır şəraiti nəticəsində vəsiyyətnamə tərtib edildikdə;
- vəsiyyətnamə aldatma, zorakılıq və hədələmə nəticəsində tərtib edildikdə;
- sair əsaslar.

Vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsi üçün aşağıda göstərilən xüsusi əsasları qeyd etmək olar:

- Vəsiyyətnamədə aydın olmayan və ya bir-birinə zidd olan şərtlər olduqda;
- Vəsiyyətnamənin yazılı formasının tələbinə riayət etməmə;
- Vəsiyyətnamə notarius və ya ona bərabər şəxslər tərəfindən təsdiq edilirsə, onun yazılı tərtibatının tələbləri pozulduqda;
- Vəsiyyət edənin imzası olmadıqda (vəsiyyət edən şəxs fiziki qüsuru səbəbindən imza etmədiyi hallar istisna olmaqla).

Təəsüflə qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Mülki Məcəlləsinin 1225-ci maddəsində vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsi üçün mümkün olan bütün əsaslar göstərilməmişdir. Azərbaycan əhalisi aşağı hüquqi biliklərə malik olduğu üçün, vəsiyyətnamənin Mülki Məcəllədə göstərilən qaydaların pozulması ilə vəsiyyətnamənin hansı hallarda tərtib edilməsi və onun etibarsız hesab edilməsini, öz hüquq və mənafeələrinin pozulub-pozulmadığını düzgün qiymətləndirə bilmirlər. Bu səbəbdən, zənnimizcə, AR Mülki Məcəlləsinin 1225-ci maddəsində vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsi üçün dolğun siyahısını, mümkün ola biləcək halları qeyd etmək zəruriyyəti vardır.

Qeyd edilən əsaslardan hər hansı biri mövcud olarsa, vəsiyyətnamə ilə hüququ pozulan və maraqlarına toxunan şəxs, məhkəməyə iddia ərizəsi ilə müraciət edə bilər. Bu şəxslərə qanun üzrə və ya vəsiyyətnamə üzrə vərəsələr, vəsiyyətnaməni icra edən şəxs, vərəsəlikdən imtina edən şəxslər, qanuni nümayəndələr və prokuroru aid edilirlər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, vəsiyyətnamənin mübahisələndirilməsi miras qoyanın ölümündən öncə (həmçinin ölüm günü) mümkün deyil.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı:

1. *Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi*
2. *Rusiya Federasiyasının Mülki Məcəlləsi*
3. *Ukrayna Respublikasının Mülki Məcəlləsi*
4. *Mülki Hüquq, II cild, E.A.Suxanov, Moskva 2008*
5. *Medvedev İ.Q. Beynəlxalq xüsusi hüquq və notarial fəaliyyət (ikinci buraxılış)-M., 2005*
6. *Vərəsəlik hüququ. Zakirov R.Y., Qrişina Y.S, Maxmutova M.M., 2008*

NƏTİCƏ

Məqalədə vərəsəlik hüququnun gündəmdə olan mövzusu, vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsi məsələsi araşdırılmış, hüquqi və praktiki problemlər açıqlanmışdır. Vəsiyyət edənin iradəsinin nəticəsi yaxın qohumların hüquq və mənafeələrinə toxunulduğu üçün, qanunverici vəsiyyət edənin ölümündən sonra, onun iradə ifadəsinin həqiqətən ona mənsub olduğunu, vəsiyyətnamənin şüurlu şəkildə tərtib edildiyini və azad, müstəqil tərzdə baş verdiyini müyyən etməyə imkan verib, onun etibarlılığını mübahisə edilməsinə icazə verir.

Beləliklə, həm ümumi mülki hüquqda əqdlərin etibarsız hesab edilməsi əsasları nöqtəyi nəzərdən, həm də xüsusi olaraq, vəsiyyətnamənin etibarsız hesab edilməsi üçün Azərbaycan mülki qanunvericiliyində göstərilə də, onun işlənilməsinə, hüquqi boşluqların doldurulmasına böyük ehtiyac vardır

SUMMARY